

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 346.246

Д. О. БЕЗЗУБОВ
М. О. БУХЕР

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ
ЯК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Представлено реалії та перспективи правового забезпечення діяльності банків як суб'єктів господарювання в Україні.

Визначені та проаналізовані організаційно-правові засади діяльності банків. Проведено аналіз банківських установ як суб'єктів господарювання.

Визначено основні напрями вдосконалення регулювання банківської діяльності.

Ключові слова: банк, суб'єкт господарювання, господарська діяльність, банківська діяльність, банківські операції, господарсько-правовий статус.

© БЕЗЗУБОВ Дмитро Олександрович – доктор юридичних наук, доцент Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету

© БУХЕР Марія Олександрівна – студентка Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Беззубов Д. А., Бухер М. А. Основные аспекты правового обеспечения деятельности банков как субъектов хозяйствования

Представлены реалии и перспективы правового обеспечения деятельности банков как субъектов хозяйствования в Украине.

Определены и проанализированы организационно - правовые основы деятельности банков. Проведен анализ банковских учреждений как субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: банк, предприятие, хозяйственная деятельность, банковская деятельность, банковские операции, хозяйственно - правовой статус.

Bezzubov Dmytro, Bukher Maria. The main aspects of legal support for the activities of banks as business entities

The article presents the realities and prospects of legal provision of banks as business entities in Ukraine.

The organizational and legal bases of activity of banks are determined and analyzed. The analysis of banking institutions as subjects of management was carried out.

Keywords: bank, business entity, economic activity, banking activity, banking operations, economic and legal status.

Сучасні банки різних форм власності в Україні здійснюють свою діяльність на підставі цілої системи нормативно-правових актів, які регулюють суспільні та господарські відносини у сфері банківської діяльності. Правове забезпечення цієї діяльності можна визначити як систему нормативних, взаємодіючих між собою актів, що містять норми, які регулюють діяльність банків та інших кредитно-фінансових установ, а також їхні взаємовідносини з клієнтами, питання правового регулювання банківських операцій, а також організацію банківського регулювання і банківського нагляду. Відносини, що виникають у сфері банківської діяльності досить складні та комплексні, застосування різних методів правового регулювання тягнуть за собою і теоретичні проблеми у дослідженні її правової природи та віднесенні до конкретної галузі права. Широкий спектр наукових теорій відносить правовідносини, що виникають у сфері банківської діяльності, і до фінансових, і до

господарських, і до цивільних. Нас цікавлять відносини, що стосуються діяльності банків як суб'єктів господарювання.

Деякі аспекти забезпечення банківської діяльності організаційно – правовим забезпеченням розглянуто в працях Р. А. Джабраїлова, А. М. Демидової, Ю. А. Дурневої, О. Р. Зельдіної, В. К. Мамутова, В. С. Мілаш, В. А. Устименка¹ та ін. Ю. А. Дурнева в своїй роботі аналізує правовий статус суб'єктів господарювання²; А. М. Демидова досліджує ризики банківської системи в результаті зловживань правом з боку недобросовісних позичальників, наслідком чого є реальна вірогідність спричинення (а нерідко і завдання дійсної) шкоди банківським установам³; О. Р. Зельдіна розкриває спеціальний режим господарювання як інституту господарського права, який передбачає дотримання норм, що здійснюють регулювання організаційно - господарських та виробничо-господарських відносин⁴; В. С. Мілаш окреслює напрями розвитку господарського договірнього права за сучасних умов, а також проблеми законодавчого забезпечення господарсько-договірних відносин комерційного характеру⁵.

У напрямі визначення правового статусу суб'єктів господарської діяльності свої роботи проводили представники господарсько-правової науки, зокрема, О. М. Вінник, Г. Л. Знаменський, О. С. Іоффе, В. С. Мартем'янов, Б. Г. Розовський, В. А. Устименко. Особливу увагу правовому статусу суб'єктів господарського права присвятив В. С. Щербина.

Багато правознавців розкривали особливості виникнення, розвитку, зміни і припинення окремих господарських відносин за участю банків, а саме, С. М. Андросов – щодо правових засобів забезпечення виконання господарських кредитно-банківських зобов'язань; В. П. Богун – стосовно правового регулювання розрахунків в іноземній валюті у зовнішньоекономічних відносинах⁶.

Однак у працях цих та інших вчених відсутні комплексні дослідження сучасного стану і перспектив правового регулювання господарської діяльності банків.

Для досягнення визначеної мети в роботі вирішували такі завдання:

- проводили аналіз проблем правового забезпечення банківської діяльності;
- визначали завдання регуляції діяльності банків;
- здійснювали аналіз особливостей здійснення господарської діяльності банками та узагальнювали їх.

Банківські установи є одними з найстаріших і найбільших за активами фінансових посередників. Під банком розуміють кредитну організацію, яка здійснює в сукупності такі банківські операції: залучення до вкладів грошових коштів; розміщення цих коштів від свого імені, за свій рахунок і на власний ризик, на умовах поворотності, платності, строковості; відкриття та обслуговування банківських рахунків і здійснення розрахунків. Банківські установи, на відміну від так званих "негрошових" кредитних установ, постійно створюють фінансові активи та керують їх переміщенням. Банки значною мірою відрізняються від інших суб'єктів господарювання України⁷.

Розкриваючи зміст поняття "банк", необхідно врахувати триваючий процес вдосконалення законодавства, що регулює та забезпечує діяльність банків (зокрема в межах Європейського Співтовариства), оскільки міжнародне співробітництво в цій галузі передбачає наявність щонайменше двох механізмів його здійснення - інституційного та нормативного. Після проголошення незалежності Україна одним з невідкладних і пріоритетних завдань визначила реформування банківської системи та, відповідно, розробку і прийняття національного банківського законодавства. У Законі України "Про банки і банківську діяльність" прийнятому 20 березня 1991 р. банками визнавалися установи, функцією яких було кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове і розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій.

Зміни, що відбулися в національній економіці та політичному житті країни, потребували реформування законодавства та врегулювання на рівні законів багатьох питань, які до того моменту залишалися врегульованими лише на рівні нормативно-правових актів НБУ. Нова редакція Закону України "Про банки і банківську діяльність", прийнята Верховною Радою України 7 грудня 2000 р., внесла багато коректив в регулювання діяльності. Основною причиною реформування було спрямування державної політики на уніфікацію банківських стандартів та гармонізацію національного законодавства щодо законодавства ЄС⁸.

Законодавство визначає банк як юридичну особу, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення до вкладів грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб (ст. 2). З цього визначення випливає суть банківської діяльності та її характерні риси як суб'єкта господарювання.

У правовому розумінні банківська діяльність є сукупністю правових дій, що здійснюються певними суб'єктами в формі, яку вимагає закон або договір. Отож, банківська діяльність становить систему постійно здійснюваних угод і операцій, що спрямовані на отримання прибутку. Банки здійснюють операції і надають послуги великій кількості підприємств, державним органам влади та місцевого самоврядування, населенню. Тобто, вони впливають на всі аспекти господарського життя людини, суспільства й держави⁹.

Банківську установу можна розглядати як підприємство, але підприємство особливого виду. Якщо в діяльності звичайного підприємства гроші виконують головним чином роль засобу платежу, то в банківській діяльності самі гроші виступають у ролі товару. Ця особливість банківського підприємства робить його настільки своєрідним, що вона об'єктивно потребує спеціального правового регулювання, яке відрізняється від загального законодавства про підприємства.

Законодавство повинно забезпечувати на належному рівні регулювання банківських правовідносин, які мають цілу низку особливих ознак. Зокрема, банківським правовідносинам притаманна наявність спеціального суб'єкта — банку або кредитної організації та спеціального об'єкта — фінансових інструментів (грошей у безготівковому та готівковому вигляді, цінних паперів, валюти). У банківських правовідносинах завжди прямо або опосередковано бере участь держава. І ще одна риса — відсутність вільного вибору у сторін щодо визначення форм правовідносин та правил їх реалізації, що дає підстави стверджувати про наявність імперативного методу правового регулювання у зазначених суспільних відносинах¹⁰.

Підставами для виникнення, зміни або припинення банківських правовідносин є правові норми, що містяться у законодавчих актах, підзаконних актах (у першу чергу, це нормативні акти центрального банку); адміністративних актах (зокрема, ліцензії на банківські операції); договорах або угодах кредитно-фінансових установ як між собою, так і з клієнтами (юридичними та фізичними особами).

Основні джерела правового забезпечення можна викласти в такій послідовності: Конституція (Основний Закон) України; загальні закони; спеціальні закони; укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України; нормативні акти Національного банку України; локальні акти кредитно-фінансових установ; міжнародні правові акти, звичаї та стандарти; банківські правила та звичаї. Свою дію нормативно-правові акти у сфері права спрямовують на регулювання відносин, одним з учасників яких обов'язкового виступають банківські установи, що є елементом банківської системи країни¹¹.

Серйозним недоліком для регулювання банківських відносин є внесення частих змін до законів невдовзі після їх прийняття, як це було, наприклад, із попереднім Законом України "Про банки і банківську діяльність". Багато нормативних актів не завжди узгоджуються між собою, інколи навіть суперечать один одному; слід ще багато зробити для поліпшення правового регулювання банківських відносин і побудови кредитної системи в Україні.

На стані законодавства, яке регулює банківську діяльність негативно позначається і практика численних змін "правил гри", зокрема прийняття за короткий час різних відомчих нормативних актів з одних і тих самих питань. Так, за роки незалежності держави Правління НБУ неодноразово змінювало нормативні акти (інструкції, положення, правила) з окремих питань банківської діяльності: зокрема, про порядок створення та державної реєстрації банків, про застосування НБУ заходів впливу, про безготівкові розрахунки, про порядок відкриття та закриття рахунків у банках тощо.

Важливе значення для розвитку банківського законодавства має концепція розвитку банківської системи України, яка повинна містити основні напрями та шляхи вдосконалення банківського законодавства. Зокрема, актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспекті є питання його кодифікації. Часті зміни та доповнення до законів не сприяють стабільності банківського законодавства і негативно впливають на практику його застосування суб'єктами господарювання.

Підводячи підсумки даної статті, ми робимо наступні висновки.

Виходить, що робота щодо вдосконалення банківського законодавства не обмежується прийняттям лише законів, необхідне й нормативне регулювання окремих сфер банківської діяльності та їхніх відносин із клієнтами. Мета правового забезпечення діяльності - створення однакових умов для всіх суб'єктів господарювання, зайнятих у банківській сфері незалежно від форм власності.

Господарсько-виробничі, організаційно-господарські і внутрішньо-господарські відносини, які виникають у процесі діяльності любого банку, характеризуються значною регламентацією банківським законодавством у частині дотримання економічних нормативів, вимог до формування статутного капіталу, надання банківських та інших фінансових послуг на підставі банківської ліцензії, закріплення у статуті переліку і функцій органів управління та контролю банку, створення обов'язкових структурних підрозділів. Значний вплив на здійснення господарської діяльності банками

здійснює НБУ шляхом встановлення нормативів, порядку і умов здійснення банківських операцій¹².

Аналіз чинного законодавства свідчить, що воно ще перебуває на етапі розвитку і не повною мірою відповідає вимогам ринкової економіки.

1. *Джабраїлов Р. А.* Господарська право-суб'єктність міста: теорія і практика: монографія / НАН України. // Економіка та право. 2013. № 2.
2. *Дурнева Ю. А.* Правовий статус суб'єктів господарювання комунального сектора економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2012. 18 с.
3. *Джабраїлов Р. А.* Цит. праця. 4. *Дурнева Ю. А.* Цит. праця. 5. *Коваль В. М.* Організаційно-господарські відносини і зобов'язання // Економіка та право. 2012. № 2 (33). С. 62. 6. *Гелич А. О.* Особливості господарських відносин за участю комерційних банків // Часопис Київського університету права. 2013. № 2. 7. *Дурнева Ю. А.* Цит. праця. 8. *Коваль В. М.* Цит. праця. 9. *Господарське право: підручник.* Київ: Юрінком Інтер, 2015. 247 с. 10. *Державне регулювання економіки: навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є., Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін.* Київ: КНЕУ, 2010. 316 с. 11. *Господарське право: підручник.* 12. *Гелич А. О.* Цит. праця.